

שאלות ותשובות

אם הרב יוסף צבי רימון

קיצור דיני תשעה באב שחל ביום ראשון

שאלה

האם הרב יכול לסכם בקצרה את הדינים המיוחדים הקיימים כאשר תשעה באב חל ביום ראשון (ומתחיל במוצאי שבת)?

תשובה

כיצד עושים סעודה מפסקת?

הברייתא (תענית כט:) אומרת שכאשר ערב תשעה באב חל בשבת, מותר לאכול בשבת זו ככל שרוצים, "אפילו כסעודת שלמה בשעתו" (בניגוד לשנה רגילה, שבה מותר לאכול בסעודה המפסקת רק תבשיל אחד). הראשונים נחלקו אם ישנו רק היתר לאכול כסעודת שלמה בשעתו (אך אולי עדיף להחמיר), או שמא צריך לאכול סעודה יפה וגדולה לכבוד השבת, כמו בכל שבת. להלכה פוסק **המשנה ברורה** (תקנ"ב, ס"ק כג) שאוכלים בשבת כרגיל ואסור למנוע עצמו מבשר ויין, כי הדבר נראה כאבלות. מותר לאכול עם המשפחה כולה ואף לעשות זימון (בניגוד לסעודה מפסקת רגילה). גם מי שלא רגיל לאכול בשר בסעודה שלישית בשבת רגילה או לשיר זמירות שבת - רשאי לעשות זאת כיוון שהדבר מוסיף לכבוד השבת (שו"ת אגרות משה, או"ח, ח"ד, סימן קי"ב אות א). ומכל מקום אין להרבות בשמחה מיוחדת, אלא כמו בשבת רגילה.

מתי מסיימים את הסעודה?

צריך להפסיק לאכול מעט לפני השקיעה (עירובין מא.; רמ"א תקנ"ב, י), וכן צריך לסיים לברך ברכת המזון לפני השקיעה. לפני ברכת המזון יש לשטוף את הפה היטב משאריות האוכל. מהשקיעה ואילך אסור לאכול ולשתות, וכמו כן אסור להתרחץ (חיי אדם קל"ו, א). אך מי שהולך לשירותים בבין השמשות ייטול ידיו כרגיל ולא רק עד פרקי האצבעות (על פי המנחת חינוך, ש"ג, ס"ק יא). עד צאת השבת מותר להמשיך לשבת על כיסא רגיל ואף לומר "שלום", כיוון ששישיבה על הקרקע והימנעות מאמירת "שלום" הן אבלות בפרהסייה, שאינה נוהגת בשבת (שדי חמד, ח"ח, פאת השדה, בין המצרים, אות ח"ו). ניתן להמשיך לדבר בדברי חכמה ומוסר אחרי השקיעה (אך לא בדברי תורה רגילים), וניתן לשיר שירי נשמה של סעודה שלישית, שאין בהם שמחה אלא רק הרהורי תשובה.

חליצת נעליים והחלפת הבגדים

נוהגים לאחר במוצאי שבת זו את תפילת ערבית כרבע שעה או חצי שעה (תלוי במרחק המתפללים מבית הכנסת) אחרי צאת השבת. בהגיע זמן צאת השבת אומרים בבית "ברוך המבדיל בין קודש לחול", חולצים נעליים ומחליפים בגדים לבגדי יום חול (יש ללבוש את הבגדים שנלבו בשבוע שעבר, משום שאסור ללבוש בתשעה הימים בגדים מכובסים, ובפרט לא בתשעה באב עצמו), ואחר כך הולכים לבית הכנסת (שו"ת יחוה דעת, ח"ה, סימן ל"ח; שמירת שבת כהלכתה [תש"ע], כ"ח, פה; ס"ב, מ). **בתפילת ערבית** מוסיפים "אתה חוננתנו" ולא אומרים "ויהי נועם" (שולחן ערוך תקנ"ט, ב), משום שמזמור זה נאמר על הקמת המשכן, ולא שייך לאומרו בליל חורבן המקדש (משנה ברורה ס"ק ז). בקינות מוסיפים קינה מיוחדת למוצאי שבת (למנהג האשכנזים - "איך מפי בן וצבת", ולמנהג הספרדים - "אוי כי קינה רבת").

מתי עושים הבדלה?

מרגע שיצאה השבת נכנס צום תשעה באב, ולכן אי אפשר להבדיל על היין במוצאי שבת זו. יש כמה דעות בגאונים ובראשונים כיצד מבדילים: א. יש אומרים שמבדילים במוצאי שבת ונותנים לקטן לשתות (ספר המנהיג, תשעה באב, עמ' רצב). ב. יש אומרים שמבדילים ביום ראשון, מוצאי תשעה באב (תוספות פסחים קז. ועוד ראשונים רבים). ג. יש אומרים שבמוצאי שבת זו לא מבדילים כלל, שכיוון שנדחתה מצוות הבדלה ממוצאי שבת הרי שנדחתה לגמרי (רמב"ן, תורת האדם). למעשה לא מבדילים במוצאי שבת אלא במוצאי יום ראשון (שו"ע תקנ"ו, א), אך במוצאי שבת אומרים בתפילת ערבית "אתה חוננתנו". מי ששכח לומר "אתה חוננתנו" - אינו חוזר, אך עליו לומר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" כדי שיהיה מותר לו לעשות מלאכה. **נשים שלא מתפללות ערבית** צריכות לזכור לומר "ברוך המבדיל" ורק לאחר מכן מותר להן לעשות מלאכה.

ברכת "בורא מאורי האש"

אף שלא מבדילים במוצאי שבת (אלא רק במוצאי תשעה באב), יש לברך "בורא מאורי האש" במוצאי שבת, כיוון שמשותמשים באור הנר (שו"ע שם). לכן, לפני קריאת מגילת איכה מברכים על האש "בורא מאורי האש". מי ששכח לברך לפני הקריאה יכול לברך כל הלילה, אבל לאחר שהגיע בוקר יום ראשון אינו יכול לברך עוד. **ברכת הנר לנשים**: טוב שהבעל יברך "בורא מאורי האש" במוצאי שבת זו בביתו לפני שהוא הולך לבית הכנסת (לאחר זמן צאת השבת), ויוציא בכך את אשתו ידי חובה. אך אם הבעל לא הוציא את אשתו ידי חובה - עליה לברך בעצמה (הגרש"ז אויערבך, שמירת שבת כהלכתה, ס"ב, הערה צח; חזון עובדיה, ארבע תעניות, עמ' שמג).

בשמים

לא מברכים על הבשמים במוצאי שבת זו (שו"ע שם). יש אומרים שהטעם הוא שיש תענוג מיוחד בהרחת בשמים בשעה שהנשמה היתרה עוזבת את הגוף, ויש להימנע מתענוג זה בתשעה באב (ש"ך י"ד רס"ה, ס"ק יב; מג"א תקנ"ו, ס"ק א), ויש אומרים שלאבל אסור להריח בשמים כיוון שהם משמחים את הנפש, ולפי זה אסור להריח בשמים במהלך כל תשעה באב (ארחות חיים, הבדלה, יד). למעשה ראוי להימנע מהרחת בשמים בתשעה באב (משנ"ב שם, שער הציון ס"ק א; כף החיים ס"ק ד).

הבדלה במוצאי תשעה באב

בהבדלה במוצאי יום ראשון לא מברכים על הבשמים ועל הנר (גם אם שכחו לברך על הנר במוצאי שבת). כמו כן לא אומרים את הפסוקים שלפני הברכות ("הנה א-ל ישועתי אבטח" וכו'). **שתיית יין ההבדלה**: יש אומרים שאין לשתות את יין ההבדלה אלא לתת לקטן (כיוון שאיסורי תשעת הימים נמשכים עד יום העשירי בחצות), או להבדיל על חמר מדינה. אולם למעשה ניתן לשתות את יין ההבדלה (משנה ברורה ס"ק ג), וייתכן שישנה עדיפות מסיימת למיץ ענבים (וגם טוב יותר לגוף לסיים את הצום במיץ ענבים מאשר ביון). **אישה שבעלה מתעכב בתפילה** וקשה לה להתמין לו - תעשה הבדלה בעצמה לפני שתאכל (יש לשים לב שהצום מסתיים כמה דקות אחרי השעה שבה מתחילים ערבית. לכן גם אחרי שהבעל הולך להתפלל ערבית בדרך כלל עדיין אסור לאכול). לחילופין, האישה יכולה לשתות מים ללא הבדלה, ולהמתין שבעלה יחזור מבית הכנסת ויבדיל.

נסה לחבר את קדושת השבת לתשעה באב, ולהיכנס לאבלות של תשעה באב מלאים בקדושה ובעוצמה. בע"ה, מתוך שנתאבל על חורבנה של ירושלים, נזכה לראות במהרה בבינינה, וכל האתגרים שעומדים לפתחו של עם ישראל יובילו בע"ה לששון ולשמחה.

ברכת ה' עליכם,

הרב יוסף צבי רימון

יו"ר עמותת סולמות

ראש הישיבה ורב המרכז האקדמי לב

רבה של אלון שבות דרום